

TALABA QIZLARGA HUQUQIY BILIM BERISH ORQALI ZO‘RAVONLIKKA QARSHI IMMUNITETNI RIVOJLANTIRISH

Tursunpo‘latova Zaxro Zafarovna¹, Aliyeva Sh.R.²

¹*Toshkent Amaliy fanlar universiteti, psixologiya yo‘nalishi 1 -bosqich magistri*

²*Ilmiy maslahatchi dotsent, v.b.*

Annotatsiya: Mazkur maqolada talaba qizlarga huquqiy bilim berish orqali zo‘ravonlikka qarshi ijtimoiy-huquqiy immunitetni shakllantirish masalalari tahlil qilinadi. Muallif huquqiy savodxonlikning qizlarning shaxsiy xavfsizligini ta‘minlash, o‘z huquq va erkinliklarini anglash hamda zo‘ravonlikning turli shakllarini o‘z vaqtida tanib olishdagi ahamiyati ochib beriladi. Shuningdek, huquqiy bilimlarning talaba qizlarda mustaqil fikrlash, xavfli vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilish va o‘zini himoya qila olish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilishi asoslab beriladi. Maqolada ta‘lim muassasalarida huquqiy tarbiya va profilaktik ishlarni kuchaytirish zo‘ravonlikka qarshi barqaror immunitetni shakllantirishning muhim omili ekanligi ta‘kidlanadi. talaba qizlarning jamiyatdagi faolligini oshirish, o‘z haq-huquqlarini erkin talab qila oladigan, ijtimoiy hayotda mustaqil pozitsiyaga ega bo‘lgan shaxs sifatida shakllanishiga yordam berishini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, huquqiy bilim va huquqiy madaniyatning yuksalishi ijtimoiy adolatni ta‘minlash, oilaviy va ijtimoiy munosabatlarda sog‘lom muhitni shakllantirish, gender tengligini mustahkamlash hamda zo‘ravonlik holatlarini kamaytirishga xizmat qilishi bilan mazkur mavzuning ilmiy va amaliy ahamiyati asoslanadi. Talaba qizlarning jamiyatdagi faolligini oshirish, ijtimoiy adolatni ta‘minlash va sog‘lom ijtimoiy muhitni shakllantirishga xizmat qilishi bilan ahamiyatlidir.

Kalit so‘zlar: huquqiy bilim, talaba qizlar, zo‘ravonlikka qarshi immunitet, huquqiy savodxonlik, ijtimoiy himoya, profilaktika.

KIRISH

Bugungi globallashuv davrida ayollarning, xususan, talaba qizlarning huquq va erkinliklarini ta‘minlash, ularni har qanday zo‘ravonlikdan himoya qilish masalasi dolzarb bo‘lib bormoqda. Jamiyat taraqqiyoti bevosita ayollarning ijtimoiy faolligi, ta‘lim olishi, mehnat jarayonida faol ishtirok etishi hamda o‘z huquqlaridan xabardor bo‘lishi bilan chambarchas bog‘liqdir. Mamlakatimizda keyingi yillarda ayollar va bolalarni, shuningdek, jamiyatimizning har bir fuqarosini zo‘ravonlikdan himoya qilish davlatimiz belgilab olgan muhim vazifalardan biriga aylandi. Dunyoda tarqalgan bu illatga qarshi immunitet yaratish uchun qonunchilikni takomillashtirib, jabrlanuvchilar uchun samarali himoya mexanizmlarini yaratish, profilaktik ishlar samaradorligini oshirib, idoralararo hamkorlikni yanada kuchaytirishga alohida e‘tibor qaratildi. Zo‘ravonlikdan himoya qiladigan qonunlar qabul qilindi. Muhim bu hujjatlarda jabrlanuvchilarning huquqiy-ijtimoiy kafolatlari, tezkor himoya mexanizmlari, javobgarlik choralari aniq belgilab qo‘yilgan. Shu bois, talaba qizlarga huquqiy madaniyatni shakllantirish, huquqiy bilimlarni chuqur singdirish va ularni zo‘ravonlikning barcha turlaridan himoyalani ko‘nikmalariga ega qilish ta‘lim muassasalarida oldida turgan muhim vazifalardan biridir. Zo‘ravonlikning turlari bular jismoniy, ruhiy, jinsiy, iqtisodiy va raqamli (kiberzo‘ravonlik) yoshlar, ayniqsa, qizlar o‘rtasida keng uchrayotgani haqiqatdir. Ko‘plab holatlarda jabrlanuvchi o‘z huquqlarini bilmasligi yoki mavjud huquqiy institutlarga murojaat qilish mexanizmlarini anglamasligi sababli zaif holatga tushib qoladi. Shuning uchun ham, ta‘lim muassasalarida huquqiy tarbiya va huquqiy targ‘ibotni kuchaytirish orqali qizlarda “huquqiy immunitet” yaratish zarur.

Masalaning qo‘yilishi.

Bugungi kunda talaba qizlar orasida zo‘ravonlikning turli shakllari uchrab turishi, huquqiy savodxonlikning yetarli darajada emasligi hamda xavfli vaziyatlarda o‘zini himoya qilish mexanizmlarini bilmaslik dolzarb muammo bo‘lib qolmoqda. Shu bois, ta‘lim muassasalarida talaba

qizlarga tizimli va maqsadli huquqiy bilim berish orqali zo‘ravonlikka qarshi ijtimoiy-huquqiy immunitetni shakllantirish masalasini ilmiy asosda o‘rganish zarurati yuzaga kelmoqda.

YECHISH USULI

Mazkur muammoni yechish talaba qizlarga yo‘naltirilgan huquqiy ta‘lim va tarbiya tizimini kuchaytirish orqali amalga oshiriladi. Xususan, huquqiy savodxonlikka oid maxsus mashg‘ulotlar, trening va seminarlar tashkil etish, zo‘ravonlikning oldini olishga qaratilgan profilaktik dasturlarni joriy etish hamda psixologik va huquqiy maslahat xizmatlari faoliyatini kengaytirish muammoni samarali hal etishning asosiy yo‘llari hisoblanadi.

MUHOKAMA

Zo‘ravonlik shaxsning huquq va erkinliklarini buzish, unga jismoniy yoki ruhiy zarar yetkazish maqsadida amalga oshiriladigan har qanday harakat yoki bosim shaklidir. Zo‘ravonlik ayollarga jismoniy, ruhiy, jinsiy salomatlikka zarar yetkazadi va jamoat salomatligi nuqtai nazaridan katta muammodir. Ayollarga nisbatan zo‘ravonlik jinoyati turli xil ko‘rinishlarda namoyon bo‘ladi. Jumladan, oilada, jismoniy, ruhiy, jinsiy zo‘ravonlik hamda tahqirlash va tazyiq o‘tkazish kabi jinoyatlar tez-tez uchraydi. Bu turlar talaba qizlar hayotida, ko‘p hollarda sezilmas tarzda, lekin salbiy oqibatlariga olib keluvchi ko‘rinishlarda uchraydi.

Zo‘ravonlikning yuzaga kelishining sabablari esa, huquqiy savodxonlikning pastligi patriarxal qarashlar va gender stereotiplari, ijtimoiy tengsizlik va iqtisodiy qaramlik oilaviy muhitning nosog‘lomligi yoshlarning psixologik tayyorgarligining yetishmasligi ta‘lim muassasalarida profilaktik faoliyat yetarli darajada yo‘lga qo‘yilmagani bo‘lishi mumkin.

Zamonaviy jamiyatda ayniqsa, internet muhitidagi kiberzo‘ravonlik talaba qizlar uchun eng xavfli xatarlardan biriga aylangan.

O‘zbekiston Respublikasida xotin-qizlarimizni himoya qilish bo‘yicha bir qator huquqiy hujjatlar qabul qilingan.

- “Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonun [2019];
- “Gender tenglikni ta‘minlash to‘g‘risida”gi Qonun [4];
- Oila kodeksi;
- Jinoyat kodeksi va ma‘muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksning tegishli moddalarini va shuningdek Prezident farmon va qarorlari, davlat dasturlari.

Mazkur huquqiy baza talaba qizlarni himoya qilishning huquqiy mexanizmlarini shakllantiradi.

Huquqiy bilim “O‘zbekiston Prezidentining **2019-yil 9-yanvardagi PF-5618-sonli farmoni** ham huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirishni, shaxsning huquqiy bilim va ko‘nikmalarini oshirishni davlat siyosati muhim yo‘nalishi deb belgilaydi”[3] bu esa shaxsning huquq va majburiyatlarini anglash, ularni hayotda qo‘llay olish, huquqiy muammolarni to‘g‘ri baholash va huquqiy himoya mexanizmlaridan foydalanish deyshimiz mumkin.

Talaba qizlar uchun huquqiy bilim quyidagi sabablarga ko‘ra nihoyatda muhimdir:

- o‘z huquqlarini bilgan ayol zo‘ravonlik qurboni bo‘lish ehtimoli kam bo‘ladi;
- huquqiy madaniyat ijtimoiy faollikni oshiradi;
- mustaqil fikrlash va qaror qabul qilish ko‘nikmalarini kuchaytiradi;
- xavfli vaziyatlarda to‘g‘ri yo‘l tutishga yordam beradi;
- huquqbuzarlikdan himoya qilishning amaliy mexanizmlarini bilish imkonini yaratadi.

Huquqiy madaniyatni shakllantirish quyidagi bosqichlar muhim hisoblanadi:

Birinchidan, axborot berish bosqichi, qizlarga mavjud qonunlar, himoya orderi, ishonch telefonlari, sudgacha bo‘lgan himoya vositalari haqida tushuncha berish.

Ikkinchidan, rivojlantirish bosqichi qizlarda muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, huquqiy yechim topish, huquqbuzarlik yuz berganda to‘g‘ri harakatlanish ko‘nikmalarini shakllantirish.

Uchinchidan, amaliyotga tatbiq qilish bosqichida

- simulatsion treninglar;
- muhokama mashg‘ulotlari;
- aniq holatlar bo‘yicha rolli o‘yinlar;

- psixolog va yuristlar bilan uchrashuvlar.

Va to'rtinchidan, immunitetni mustahkamlash qizlarda o'zini himoya qilish, psixologik qat'iyatlilik, "yo'q" deya olish madaniyati, shaxsiy chegaralarni belgilash qobiliyati shakllanadi

Ta'lim jarayonida huquqiy tarbiya usullari

- huquqiy darslar va maxsus seminarlar;
- psixologik treninglar va maslahatlar;
- internet xavfsizligi bo'yicha mahorat darslari;
- huquq-targ'ibot klublari tashkil etish;
- videoroliklar, seminarlar, mutaxassislar bilan uchrashuvlar;
- "Zo'ravonlikka qarshi 16 kunlik aksiya" doirasida tadbirlar;[2]
- talaba qizlar kengashlari va mentorlik instituti.

Bu usullar nazariy bilim bilan birga amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Zo'ravonlikka qarshi huquqiy immunitet yaratishning amaliy mexanizmlari

Huquqiy immunitet — bu shaxsning huquqiy bilim, ko'nikma, psixologik tayyorgarlik va o'z-o'zini himoya qilish qobiliyatlari to'plami bo'lib, zo'ravonlikning oldini olishga imkon beruvchi ichki himoya tizimidir.

Huquqiy immunitet shaxsni zo'ravonlik va turli huquqbuzarliklardan himoya qiluvchi kompleks tizim bo'lib, u bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lgan bir qator tarkibiy qismlardan tashkil topadi. Avvalo, huquqiy bilimlar shaxsning o'z huquq va majburiyatlarini bilishi, qonuniy imkoniyatlardan to'g'ri foydalanishi hamda huquqbuzarlik holatlarini anglab yetishiga xizmat qiladi. Psixologik barqarorlik esa bosim, qo'rqitish yoki stressli vaziyatlarda o'zini yo'qotmasdan, vaziyatni to'g'ri baholash va ongli qaror qabul qilish imkonini beradi.[7]

Ijtimoiy moslashuvchanlik shaxsning jamiyatda turli ijtimoiy muhitlarga moslashishi, muloqot qilish va muammolarni konstruktiv yo'l bilan hal etish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Ogohlik va xavf-xatarni oldindan sezish qobiliyati esa salbiy holatlarning dastlabki belgilarini payqash, xavfli vaziyatlardan o'z vaqtida chekinish yoki ularning oldini olishga yordam beradi. Huquqni qo'llash amaliyoti shaxsning nazariy bilimlarni real hayotda qo'llay olishi, tegishli tashkilot va idoralarga murojaat qilish tartiblarini bilishi bilan ifodalanadi. Nihoyat, yordam so'rashga jur'at qilish huquqiy immunitetning muhim jihati bo'lib, u shaxsning muammolarni yolg'iz hal qilishga urinmasdan, mutaxassislar va ishonchli shaxslardan ko'mak so'rash madaniyatini shakllantiradi. Talaba qizlarda huquqiy immunitetni shakllantirish usullari bular quyidagilar:

Birinchidan huquqiy treninglar o'tkazish, qonunlarning amaliy qo'llanilishi, himoya orderi olish jarayoni, zo'ravonlik yuz berganda murojaat mexanizmlarini ishlab chiqish.

Ikkinchidan psixologik tayyorgarlik

- o'ziga ishonchni oshirish;
- manipulyatsiyani aniqlash;
- noxush vaziyatda o'zini boshqarish;
- stressga qarshi kurash.

Uchinchidan axborot texnologiyalari bo'yicha savodxonlik

- kiberxavfsizlik
- shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish;
- internetdagi zo'ravonlikni aniqlash.

To'rtinchidan empowerment dasturlarni

Qizlarni yetakchilikka o'rgatish, ijtimoiy faollikni oshirish, o'z fikrini erkin aytish.[8]

Ta'lim muassasalari oldida turgan muhim vazifalardan biri talaba qizlarning huquqiy savodxonligini oshirish maqsadida huquqiy fanlar hajmini kengaytirish va ularni amaliy mashg'ulotlar bilan boyitishdan iboratdir. Shu bilan birga, talaba qizlar uchun alohida huquqiy yordam markazlarini tashkil etish ularning huquq va manfaatlarini himoya qilish, muammoli vaziyatlarda tezkor maslahat va ko'mak olish imkoniyatini yaratadi. Ta'lim muassasalarida "ishonch nuqtalari" faoliyatini yo'lga qo'yish orqali talaba qizlarning murojaatlarini maxfiylik asosida qabul qilish va muammolarni o'z vaqtida hal etish mumkin bo'ladi.

Shuningdek, zo'ravonlikning oldini olishda profilaktika inspektorlari, psixologlar va pedagoglarning o'zaro hamkorligini kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Kampus xavfsizligi

tizimini takomillashtirish, kuzatuv va xavfsizlik choralarini kuchaytirish talabalarning o'zini xavfsiz his etishini ta'minlaydi. Bundan tashqari, kiberzo'ravonlikka qarshi maxsus "raqamli xavfsizlik xonalari"ni tashkil etish orqali talaba qizlarni internet va ijtimoiy tarmoqlarda yuzaga keladigan tahdidlardan himoya qilish hamda ularning raqamli madaniyatini yuksaltirishga erishiladi.

XULOSA

Xulasa qiladigan bo'lsak, talaba qizlarni zo'ravonlikdan himoya qilish, ularda huquqiy immunitet shakllantirish bugungi kunda eng dolzarb ijtimoiy vazifalardan biridir. Zo'ravonlikning oldini olish faqat jazolash choralarini kuchaytirish bilan emas, balki huquqiy savodxonlikni oshirish, qizlarda psixologik barqarorlikni shakllantirish va huquqiy madaniyatni rivojlantirish orqali amalga oshiriladi. Huquqiy bilimga ega bo'lgan qiz o'z huquqlarini biladi va ularni himoya qila oladi, zo'ravonlikning turli shakllarini o'z vaqtida tanib oladi hamda xavfli vaziyatlarda to'g'ri va oqilona harakat qilish mexanizmlarini egallagan bo'ladi. Bunday bilim va ko'nikmalar unga nafaqat shaxsiy xavfsizligini ta'minlash, balki o'z sha'ni va qadr-qimmatini himoya qilish imkonini ham beradi. Shuningdek, huquqiy savodxonlik qizlarning jamiyatdagi ijtimoiy faolligini oshirib, ularda mustaqil fikrlash va mas'uliyatli qarorlar qabul qilish ko'nikmalarini shakllantiradi. Natijada, huquqiy bilimga ega bo'lgan qiz jamiyatda faol, ongli va mustaqil pozitsiyaga ega shaxs sifatida kamol topadi. Ta'lim muassasalari, oilalar, davlat organlari, nodavlat tashkilotlar hamkorlikda harakat qilgan taqdirda, talaba qizlar o'rtasidagi zo'ravonlik holatlari sezilarli darajada kamayadi va jamiyatda gender tenglik tamoyillari mustahkamlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: "O'zbekiston", 2023.
2. "Tizimli tahlil yo'q" - O'zbekiston ayollarga nisbatan raqamli zo'ravonlikka qarshi qanday kurashmoqda?
3. Oila va xotin-qizlarni tizimli qo'llab-quvvatlashga doir ishlarni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 07.03.2022 yildagi PF-87-son
4. O'zbekiston Respublikasi "Gender tenglikni ta'minlash to'g'risida"gi Qonun, 2019.
5. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi. <https://lex.uz/docs/-111453>
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ayollarni qo'llab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash strategiyasi" to'g'risidagi qarori. — Toshkent, 2021.
7. Karimova Sh. Ayollarni zo'ravonlikdan himoya qilishning huquqiy asoslari. - Toshkent, 2021.
8. Abdullayeva N. Gender madaniyati va ayollar huquqi". - Toshkent: Universitet, 2020.
9. Oliy ta'lim vazirligi. "Talaba qizlar uchun huquqiy madaniyatni oshirish bo'yicha metodik qo'llanma", 2023.